

Ələsgər Siyablı

(əvvəli ötən sayımızda)

F.Molon Alp adını tarixin qədim dövrlərindən etibarən İtaliyada və Avropanın digər ərazilərində məskunlaşmış turanlıların qədim liqur etnosu ilə əlaqələndirir. Onun yazdığına görə "Alb" toponimi liqurların məskunlaşdığı ərazilərdə geniş yayılaraq Alp, Alba, Albano, Alban kimi çoxsaylı toponimlər meydana gətirmişdir. Molon Albion adının Roma mifologiyasında Saturnun oğlunun adından götürüldüyü haqqında Pampolio Melanın fikrini inandırıcı hesab etmiş və İtaliyanın Albano xalqının liqur mənşəli olduğunu və Appenin yarımadası boyunca yayılaraq Latium (Latvio) ərazisində də məskunlaşdıqlarını qeyd edir. (Francesco Molon. 1880, Səh. 36)

Alp Türklərlə əlaqədar qədim bir eponimidir. Qədim türk sözü olan Alp adının bir çox izahları mövcuddur. Qədim türk lüğətində Alp eponimi qəhrəman, igid, cəsur, bahadır, pəhlivan, cəngavər kimi izah olunur. (Drevnetörkskiy sdovarg, 1969, Səh. 36)

Alp insanları əsasən dağlıq ərazilərdə məskunlaşmış dağlı insanlardır.

Bir çox qaynaqlarda göstərilən kimi Alp sözü Alb və Alm şəklində də ifadə olunur.

Almaniyada assurologiyanın atası hesab olunan Eberhard Şrader akkad-sami dilində Alp-i/Alap sözünün öküz demək olduğunu yazır. (Eberhard Schrader. 1872, Səh. 26)

D.Miller və M.Şippin Akkad dilinə həsr olunmuş əsərində də, Alpu sözü "öküz" kimi tərcümə edilir və onun mixi ideogramının Qud yeni öküz olduğu yazılmışdır. (D.Miller and M.Shipp. 1996, səh. 74)

İngilis tarixçisi Duqlas Freşfild "Qafqazın Kəşfi" adlı əsərində Alp sözünün mənasının iddia edildiyi kimi "ağ dağ" deyil "dağ çəmənliyi" anlamı daşdığına yazır. (Douglas Freshfield. Səh. 65, 1896)

VI əsr Roma tarixçisi keşiş Sevilyalı İsidor da Alp sözünü liqur dilində yüksək dağ və dağ çəmənliyi anlamı daşdığını yazmışdır.

Alp sözü sumer-akkad dilindən uqarit dilinə Alp şəklində keçmişdir və mənası öküz və ya qaramal deməkdir. (Wilfred Watson. 2007, Səh. 106)

Alp sözü ilə Alm sözləri sinonim sözlərdir. Yuxarıdakı izahlardan da göründüyü kimi sumer-akkad dilində Alpu və Alum/Alim öküz anlamı daşıyır. Alu-m Sumerin baş tanrısı Anın öz qızı

ya Alm/Alb adlanmışdır. Qədim türklərdə Alp Turan, Alr Ər Tonqa, Alp Teqin və s. qəhrəmanlıq epitetləri daşıyan adlar geniş yayılmışdır.

Bir çox müəlliflərin o cümlədən F.Lenormarin, Seysin, Konderin, İsaak Teylorun ən sevdikləri nəzəriyyə turanlıların tarixə qədərki dövrdə Ön Asiyaya, Mərkəzi və Güney Avropaya yayılmaları nəzəriyyəsidir. Prof. Seys turanlıları "uqor-altay" irqi adlandıraraq buraya türkləri, tatarları

vi məxluqların etnik mövcudluğu haqqında hər hansı bir elmi dəlil bəlli deyil". (Daniel Brinton. 1895, Səh. 76)

Almaniyanın XVIII-XIX əsr görkəmli antropoloqu İohan F.Blumenbax ilk dəfə bəşəriyyəti 1) Qafqaz (ağ irq), 2) Monqoloid (sarı irq), 3) Malay (qəhvəyi irq), 4) Neqroid (qara irq), 5) Amerikan (qırmızı irq)olmaqla 5 irqə bölmüşdür. O, Qafqaz bəşər irqinin beşiyi adlandırmışdır. Blumenbax "ağ irq" mənsub etdiyi avropalıları Qafqaz irqinə aid edirdi. O, Qafqaz irqi insanların gürcülərin təmsalında ən mükəmməl insan tipi hesab edirdi. Blumenbax ural-altay xalqlarını Qafqaz irqinə deyil Monqoloid irqinə aid edirdi.

Dünya tarixinin Turan dövrü

İnannaya yardım üçün gəndərdiyi səma öküzünün adı idi. (Friedrich Delitzsch. 1896, Səh. 59)

Alim günəş tanrısı Utunun epitetlərindən biri idi və mənası vəhşi öküz deməkdir. Alp/Alb və Alm sözləri aydın şəkildə görün-

düyü kimi Alup və Alum sözlərinin qısaldılmış formasıdır. Qədim almanlar qaramal bəslədikləri dağ çəmənliyi və otlaqları Alp/Alb və ya Alm adlandırdılar. (Alfred Helfenstein. 1982, Səh. 45)

Sumer dili lüğətlərində Alpi-/Alim sözlərinin loqoqramı olan Qud sözünün öküz, buğa anlamı ilə yanaşı digər mənasının da "güclü", "cəsur", "qəhrəman" anlamı daşdığı qeyd olunmuşdur. (Friedrich Delitzsch. 1914, Səh. 108)

Yuxarıdakı şərtlərdən də göründüyü kimi sumer-akkad dilində Qud/Alp sözü vəhşi öküz anlamı ilə yanaşı bir də güclü, cəsur, atılqan anlamı daşımış və bu azadlıq sevrə, cəsur, güclü heyvan insanlar üçün də qəhrəmanlıq, igidlik simvoluna çevrilmiş, insanlar onu özləri ilə özdeşdirmişdilər.

Müxtəlif dillərdə Alp, Tur, Öküz, Kutur, Bizon və Yak adlanan vəhşi öküzün ənənəvi yaşayış arealı yüksək dağ yamaclarındakı çəmənlik və otlaqlar olmuş və ona görə də yüksək dağ yamacları onların adı ilə Alp və

və finləri aid edir. (Daniel Brinton. 1895, Səh. 74)

Lakin Turan irqi nəzəriyyəsinin əleyhdarları tarixəqədərki dövrdə, yəni sami və ari irqlərinin tarix səhnəsinə qədəm qoymadan öncə turanlıların yer üzünün əsas mədəni əhali kütləsini təşkil etdikləri fikrini qəbul etməyərək Kiçik Asiyanın turanlı xalqlarını və o cümlədən urartuluların aid olduqları "turanlı" terminini qeyri müəyyən "aloroid" və ya "allafon" termini ilə əvəz etməyə təşəbbüs göstərmişlər.

Daniel Brinton "Aloroid" nəzəriyyəsinə tənqidi yanaşaraq yazırdı: "Bir müddət sonra Mesopotamiya xalqlarının turani mənşəyi haqqındakı nəzəriyyənin tərəfdarlarının bir çoxu yeni bir "alarodiya" nəzəriyyəsinin tərəfdarlarına çevrildilər. Q.Bertin belə bir nəzəriyyə irəli sürdü ki, BatıAsiya tarixə qədərki dövrdə "ilkin irq" adlanan insan dövləti tərəfindən məskunlaşmışdır. Qeyri müəyyən dil və fiziki tipə malik olan bu insan növü bütün yer üzünə yayılmış və yüksək irqlərin meydana çıxması ilə ortadan qeyb olmuşlar. Lakin bu möcüzə-

Amerikanın görkəmli arxeoloq və etnoloqu Daniel Brinton İohan Blumenbaxın Qafqaz irqi adlandırdığı "ağ irqi" "avroafrika" irqi adlandırmışdır. O yazırdı ki, "Mən sarı monqol və qara Afrika irqindən fərqlənən irqi "avroafrika" irqi adlandırmıram. Çünki bu irq Şimal-qərbi Afrikani və batı Avropanı əhatə edirdi. Qərbi Asiyada bu irq ən qədim tarixi zamanlarda olduğu kimi bu gün də üç böyük qol olan hind-german, sami və qafqaz qollarını özündə birləşdirmişdir. Ümumiyyətlə, qafqaz tayfaları hər zaman quzeydə, arilər mərkəzdə, samilər isə güneydə məskunlaşmışlar. Onun fikrinə görə ari irqi iddia edildiyi kimi Mərkəzi Asiyada deyil, Batı Avropada təşəkkül tapmış, ordan hərəkət edərək Hellospont və Bosfor vasitəsilə Kiçik Asiyaya və İrana, sonra isə Hindikuş dağlarında onların bir hissəsi ayrılaraq cənuba, Əfqanıstan və Hindistana, digər hissə isə quzeyə Baktriyaya doğru hərəkət etmişdir. (Daniel Brinton. The Protohistoric of Western Asia Səh. 78)

Albay A.Billerbekin irəli sürdüyü tezise görə arilər m.ö. XIII

yüzlükdə Qafqaz üzərindən keçərək Batı Asiyaya gəlmişlər və e.ç. 800-cü ilə qədər Persiyanın hökmran irqinə çevrilmişlər. O zamana qədər Persiyada hakim irq monqollar, yəni türklər olmuşlar. (Daniel Brinton. 1895, Səh. 80)

Turanlıların aid edildiyi irqi tiplərdən biri də Aral irqi nəzəriyyəsidir. Alman assuroloqu Artur Unqnad bəşəriyyətin ən böyük irq ailəsini təşkil edən Aralıq dənizi (Mediterrane) irqinin bir neçə qola ayrıldığını və sumerlərin onun dördüncü qolunu təşkil etdiyini yazır.

Unqnad irəli sürdüyü digər bir nəzəriyyə Aral irqi nəzəriyyəsidir. O Sumer irqini Aral irqi adlandırmağın daha doğru ola biləcəyi fikrini irəli sürür.

Unqnad Xəzər dənizinin Güney doğusunda Damqan yaxınlığında aşkar edilən e.ç. IV minilliyə aid Tepe-hisar arxeoloji mədəniyyətinə mənsub uzun başlı dolixokefal insanların Aral dən-

nizi mənşəli olduqları fikrini irəli sürür. Həmin irqin mənsubları sonradan Amudərya və Sirdərya vadilərinə, daha sonra Hindistana və quzey-batıya doğru Babilə qədər yayılmışlar. Bu insanları Xəzər hind-ari irqinə aid edən Kappersin əksinə olaraq Unqnad onları sumer irqinə və ya "aral" irqinə aid etməyin daha doğru olacağını qeyd edir. (Artur Unqnad. Subartu, Səh 6.)

Unqnad qafataslarının arxasında dik çıxıntıya malik insanları Ön Asiyanın ən qədim xalqı adlandırır. Antropologiya elmində qafatasların arxasında dik çıxıntı "Tuberkulum Turkum" yeni türk çıxıntısı adlanmışdır.

İkiçayarasında ilkin mədəniyyətin əsasını qoyan bu insanların məskunlaşdıqları Suriyanın quzeyi, İkiçayarası ərazi və sonradan Assuriya adlanan ərazi ən qədim zamanlarda Subartu adlanırdı. Qafataslarının arxasında dik çıxıntıya malik bu insanlar subar irqini təşkil edərək subar dilinə və özəl bir subar mədəniyyətinə malik idilər. (A.Unqnad, 1936, Səh. 23)

(ardı gələn sayımızda)